

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 9:1 (2004), SS.69-78.

BENU MUSA (ŞAKİROĞULLARI)'NIN İLMİ ve FELSEFİ ETKİNLİKLERİ

-The Scientific and Philosophical Activities of Benu Musa (Sakiroğulları)-

Dr. Enver DEMİRPOLAT

Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi
edemirpolat@firat.edu.tr

Özet: İslam dünyasındaki ilmi gelişmeler, Abbasiler döneminde zirveye ulaşmıştır. Durumun bu hal almasında devletin resmi politikaları etkili olmuştur. Devletin politikasının yanısıra bazı zengin ve ilim aşığı ailelerde devletle rekabet edecek şekilde ilmi çalışmalarda bulunmuşlardır. Benu Musa da bu ailelerden biridir. Biz bu çalışmamızda Benu Musa olarak bilinen Musaoğulları'nın ilmi ve felsefi etkinliklere olan katkılarını incelemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Benu Musa, Abbasiler, İlmî çalışmalar, Devlet politikası, İlim Aşığı Aileler.

Abstract: The scientific development in Islamic world reached to the top during the period of Abbasides. The state's official policy was effective in this situation. Apart from the state's policy, some rich families contributed to the scientific studies rivalry with the government. The Benu Musa family is one of these families mentioned above. In this article we have been studying the scientific and philosophical contribution of the Musaoğulları who are known as the Benu Musa.

Key Words: The Benu Musa Family, Abbasides, Scientific Studies, State's Policy, Families Who Adore Science.

İslam dünyasında ilmi ve felsefi faaliyetlerin Emeviler zamanında to-murcuk vermeye başladığı tarihsel bir gerçektir. İktidar olma umudunu yiti-ren şehzade Halid b. Yezid (ö.704), kişisel girişimleri sonucu tıp, astronomi, kimya vs. alanında tercümelet yaptırmıştır. Söz konusu ilimlerin o zamanlar felsefeden sayılması dolayısıyla kendisine "Ali Mervan'ın Filozofu" lakabı uygun görülmüştür.¹

Abbasiler döneminde ilmi ve felsefi faaliyetler yoğunlaşmış, bu durum Halife Me'mun zamanında Beytü'l-Hikme'nin faaliyetleriyle zirveye ulaş-mıştır.² Emeviler döneminde bireysel düzeyde kalan bu bilimsel ve felsefi çalışmalarda, Abbasiler döneminde hem siyasal hem de toplumsal bir ölçekte gerçekleştirilmiştir. Ancak bazı zengin ve ilim aşığı aileler de bu konuda

¹ Balcıozade, Tahir Harimi, **Tarihi Medeniyette Kütüphaneler**, Balıkesir-1931, s.360.

² Bkz. Demirci, Mustafa, **Beytü'l-Hikme**, İnsan Yayınları, İstanbul-1996, s.127.

devletle rekabet edecek düzeyde bazı girişimlerde bulunmuşlardır.³ Biz bu araştırmamızda söz konusu ailelerden olan ve tarihte Benu Musa olarak tanınan Şakiroğulları'nı inceleyeceğiz.

a-Şakiroğulları ve İlmi Çalışmaları:

Şakiroğulları ya da Musaoğulları olarak bilinen kişiler, Ebu Cafer Muhammed b. Musa b. Şakir (ö.872), Ebu'l-Kasım Ahmed b. Musa b. Şakir (ö.878) ve Hasan b. Musa b. Şakir adlarındaki üç kardeştir. Söz konusu üç kardeşin ataları Kufe'den Merv'e göç etmiş olup, babalarının azılı bir soyguncu olduğu iddia edilmektedir. Fakat o delil bırakmadığı için suçu ispatlanamamıştır. Babalarının yatsı namazını mahalle camisinde kıldıktan sonra jandarma elbisesi giyerek soygunculuk yaptığı ve sabah namazına geri döndüğü söylenmektedir.⁴ Bir vesile ile Halife Me'mun (ö.833) ile Merv kentinde tanışan Musa b. Şakir, başına gelebilecek herhangi bir beladan sonra çocuklarına Me'mun'un bakmasını istemiştir. Me'mun halife olunca onunla birlikte Bağdat'a dönen Musa b. Şakir, astronomi ve astroloji ile uğraştığı için kendisine "el-Müneccim" denilmiş ve daha sonraları bu adla tanınmaya başlanmıştır.⁵

Musa b. Şakir ölünce Halife Me'mun, üç kardeşe İshak b. İbrahim el-Mus'ab'ı vasi tayin etmiştir. O da bunları astronom ve astrolog olan Yahya b. Ebu Mansur (ö.833) tarafından yetiştirilmek üzere Beytü'l-Hikme'ye yerleştirmiştir.⁶

Üç kardeşten en ünlüsü Ebu Cafer Muhammed b. Musa b. Şakir'dir. Muhammed, geometri ve astronomi ile uğraşmıştır. Euclides ve Batlamyus (ö.168)'un eserleri üzerinde çalışmış, mantık ve felsefe ile uğraşmış ayrıca siyasetle de ilgilenmiştir. Anadolu'ya giderek Sabit b. Kurra el-Harrani (ö.901)'yi Bağdat'a getirtmiş ve Beytü'l-Hikme'deki Saray Nücum alimleri kadrosuna dahil etmiştir.⁷

Üç kardeş ünlerinin zirvesine, Halife Mütevekkil Alellah (ö.820) zamanında ulaşmışlardır. Bizans'tan Kusta b. Luka (ö.820)'yı getirenler de bunlardır.⁸ Bazı kaynaklar bu üç kardeşin ilimde ilerleyen kimselere karşı komplo hazırladıklarını belirtirler. Örneğin Kindi (ö.866)'yi Mütevekkil'den uzaklaştırsın diye Sened ibn Ali adında birini Bağdat'a göndermişlerdir. Komplo kısmen başarıya ulaşmış ve Mütevekkil, Kindi'nin dövülmesini

³ Ülken, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Ülken Yayınları, İstanbul-1997, s.66.

⁴ Karakoç, Mahmut, **Müsbet İlimde Müslüman Alimler**, K.B.Y., Ankara-1991, s.143.

⁵ Çeçen, Kazım- Bir, Atilla, "*Beni Musa*", **D.İ.A.**, İstanbul-1992, C.V, s.450; Demirci, **a.g.e.**, s.127.

⁶ Çeçen-Bir, **a.g.m.**, s.450; Demirci, **a.g.e.**, s.50,127.

⁷ Ruska, J., "*Musa*", **İ.A.**, İstanbul-1979, C.VIII, s.660; Ruska, J., "*Sabit b. Kurra*", **İ.A.**, İstanbul-1980, C.X, s.14.; Çeçen-Bir, **a.g.m.**, s.451.

⁸ Çeçen-Bir, **a.g.m.**, C.V. s.451, Demirci, **a.g.e.**, s.149.

emretmiş, onun bütün kütüphanesine el konulmuştur.⁹ Bazı kaynaklar Şakiroğulları'nın Halifeye Kindi'nin Mutezile ekolüne mensup olduğu şeklinde ihbarda bulunduğunu da belirtirler.¹⁰ Sonunda Kindi, kendisine karşı yapılan oyunu bozarak tekrar kütüphanesine kavuşmuştur.¹¹ Ancak Kindi'nin bir matematik formülünü çözme karşılığında kütüphanesine kavuştuğunu belirtenler de vardır.¹² Bazı kaynaklar bu üç kardeşin İslam Filozofu Kindi ile iyi geçinemediğine gerekçe olarak değişik ifadeler ileri sürülmektedir. Bazılarına göre bu gerekçelerden birisi, Halife Mu'tasım'ın oğlu Ahmed'in terbiyesinin Kindi'ye bırakılmasıdır. İddialara göre üç kardeş Ahmed'in halifelğe geçmesine dahi mani olmuşlardır.¹³

Muhammed b. Musa b. Şakir, devlet ricali tarafından diğer kardeşlerine nazaran daha çok seviliyordu. O, aynı zamanda astronomi, matematik, felsefe ve meteoroloji gibi ilmi alanlarda bilim adamı olarak da tanınıyordu. Halife Me'mun'un bir grup astronoma Batlamyus'un "Mecisti" adlı kitabındaki bilgilerin doğruluğunu test ettirmek için, ünlü gökbilimcilerin bulunduğu 69 kişilik heyete onu da dahil etmiştir.¹⁴

Halife Me'mun, Şakiroğulları'ndan dünyanın enlem ve boylamını ölçmelerini istemiş, onlar da Sincar ve Kufe ovalarında yaptıkları iki ayrı deney sonucunda bir meridyen yayının 360 derece ve bir dereceye tekabül eden mesafenin 106-2/3 km, ayrıca dünyanın çevresinin 8000 fersak/fersah (38.400 km) olduğunu tespit etmişlerdir.¹⁵

Şakiroğulları, zamanlarının eğilimlerine uygun olarak matematik ve astronomiye karşı, diğer ilimlere nazaran daha çok ilgi duymuşlardır. Ancak aileden Muhammed b. Musa b. Şakir'e isnat edilen *Atom Risaleleri ve Alemin Ezeliliğine Dair Bir Başka Risale* adlı eserler onların fikir sahalarının genişliğine delil teşkil eder.¹⁶

⁹ el-Ehvani, Ahmed Fuad, "Kindi", (çev. Osman Bilen), **İslam Düşüncesi Tarihi**, (edt. M.M.Şerif), İstanbul-1990, C.II, s.36.; Şulul, Cevher, **Kindi Metafizigi**, İstanbul-2003, s.30.

¹⁰ Bayrakdar, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Ankara-1997, s.159.

¹¹ Kaya, Mahmut, "Kindi, Yakup b. İshak", **D.İ.A.**, Ankara-2002, C.XXVI, s.42.

¹² Çeçen-Bir, "Beni Musa", C.V, s.451.

¹³ Ruska, "Musa", C.VIII, s.660.

¹⁴ Demirci, **a.g.e.**, s.128; Şemsettin Sami, **Kamusu'l-Alam**, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara-1996, C.VI, s.4194.

¹⁵ Kaya, Mahmut, "Beytü'l-Hikme", **D.İ.A.**, İstanbul-1992, C.VI, s.89; İzmirli, İsmail Hakkı, **İslam Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese**, (Notlar İlavesi ile Sadeleştiren: Süleyman Hayri Bolay), Ankara-1977, s.16; Karakoç, **a.g.e.**, s.144; Şemsettin Sami, **a.g.e.**, C.VI, s.4194.

¹⁶ Fahri, Macit, **İslam Felsefesi Tarihi**, (çev. Kasım Turhan), İklim Yayınları, İstanbul-1992, s.16.

Şakiroğulları, matematik, hendese ve musiki ilimleri ile ilgili olarak Beytü'l-Hikme'de bir dönem idari görevlerde de bulunmuşlardır. Onların, tabii ilimlerde seviye olarak zamanlarının zirvedeki kişileri arasında buldukları iddia edilmektedir.¹⁷

Halife Me'mun döneminde bazı zengin ailelerin özel kütüphane kurarak telif, tercüme ve ilmi araştırmalara büyük paralar yatırdığı bilinmektedir. Şakiroğulları da bir müddet sonra Beytü'l-Hikme'den ayrılarak kendilerine ait bir rasathane ve tercüme bürosu ile beraber oldukça zengin bir de kütüphane kurmuşlardır. Şakiroğulları rasathanelerini, Bağdat'ta Dicle Nehri'nin kenarında bulunan "Bab el-Rakka"da ki (Taç Kapısı) evlerinde kurmuşlardır. Bu rasathanede 850 yılından 870 yılına kadar devamlı ve düzgün rasat çalışmaları yapılmıştır.¹⁸

Şakiroğulları, Bizans'a gerek adam göndererek, gerekse kendileri giderek felsefe, hendese, musiki, aritmetik ve tıp ile ilgili nadir olarak bulunan el yazma eserleri oradan getirmişlerdir. Üç kardeş Bizans'a kendileri gitmedikleri zaman gönderdikleri heyet arasında bilinmeyen bir sebepten dolayı Beytü'l-Hikme'den ayrılan Huneyn b. İshak (ö.873) da bulunmaktaydı.¹⁹ Huneyn'in, Beytü'l-Hikme'den ayrılış nedeni olarak kaynaklarda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, bu ayrılığın sebebi, belki de hocası Yuhanna b. Masaveyh ile aralarındaki geçimsizliğin açığa çıkması olarak düşünülebilir. Çünkü hocasının onu, yanından kovduğu rivayeti²⁰ bizi böyle bir varsayımaya götürmektedir. Beytü'l-Hikme'nin başına Yuhanna yeniden gelince, Huneyn bunu hazmedememiş olabilir. Bu durumu onun ayrılığına gerekçe gösterebiliriz.

Şakiroğulları, kendi kurdukları tercüme bürolarında, aylık 500 dinar karşılığı gibi yüksek maaşla mütercimler çalıştırmışlardır. Bu rakam 7500 altına eşitti.²¹ Onlar bu uğurda yıllarca yolculuk yapmış ve büyük paralar harcamışlardır. Bizans'tan getirdikleri eserler daha çok Euclides, Arşimet (ö.MÖ.212), Apollonius (ö.96-98) ve Batlamyus gibi Yunan bilginlerinin kitaplarıydı.²²

Şakiroğulları'nın bu çalışmaları, halifelerle yarışacak düzeyde idi.²³ Belki de onların kazandıkları saygınlık ve herkesi hayrete düşüren başarıları,

¹⁷ Demirci, a.g.e., s.129.

¹⁸ Göker, Lütfi, **Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri**, M.E.B., İstanbul-1995, s.24; Karakoç, a.g.e., s.144.

¹⁹ Katipoğlu, Hasan-Kutluer, İlhan, "*Huneyn b. İshak*", **D.İ.A.**, İst.-1998, C.XVIII, s.377. Demirci, a.g.e., s.118.

²⁰ Demirci, a.g.e., s.119.

²¹ Döğen, Şaban, **İslam ve İlim**, Gençlik Yayınları, İstanbul-1992, s.309; Kumeyr, Yuhanna, **İslam Felsefesinin Kaynakları**, (çev. Fahrettin Olguner), İstanbul-1992, s.145.

²² Kaya, "*Beytü'l-Hikme*" s.89; Demirci, a.g.e., s.92-93,129.

²³ Fahri, a.g.e., s.16.

kimsenin bilmediği kitaplardan istifade ederek ortaya koydukları neticelerden kaynaklanmaktaydı.

Şakiroğulları'nın ortanca kardeşleri olan Ebu'l-Kasım Ahmed b. Musa b. Şakir, daha çok mekanik alanında yoğunlaşmıştır. O, ailenin teknik bilimcisi ve makine yapımcısı idi. Onun icat dehası gerçekten şaşılacak düzeydedir. Onun, kuşlar için kendi kendine dolan su yalağı, sıvıların özgül ağırlığını hesaplayan kaplar, otomatik ibrikler, fitili yandıkça kendiliğinden uzayan lambalar, rüzgarda sönmeyen kandiller, tarla sulamada suyun belli bir mesafeye ulaştığını haber veren tertibat ve değişik desenler veren fiskiyeler tarihe geçen icatlarından sadece birkaç örnektir.²⁴

Ahmed, büyük kardeşleri Muhammed ile birlikte günün ve yılın değişimlerini yıldızların doğuş ve batışını hesaplamıştır. Ahmed, son derece dakik çalışan bir saat yapmıştı. Küre şeklinde olan bu alet su kuvvetiyle çalışıyordu. Gökyüzünde kaybolan bir yıldızın, o anda aletin üzerindeki resmi, ufuk çizgisini gösteren çizginin altına iniyordu. Yıldız doğunca da onun resmi yeniden ufuk çizgisinin üstüne çıkıyordu.²⁵

Ailenin en küçük kardeşi olan Hasan b. Musa b. Şakir ise, geometri alanında uzmanlaşmıştı. İslam aleminde Koniklere ait ilk eseri o yazmıştır. İki çivi ya da iki kazık yardımıyla elips çizmeyi de yine o icat etmiştir.²⁶ Bu aleti pergelin ilk numunesi olarak kabul edebiliriz. Hasan b. Şakir ayrıca teleskopa benzer bir alet yapmış ve bunu tarif ederken “uçlarında adeseler (mercek) konulan bir borudur” şeklinde ifadeler kullanmıştır.²⁷

Şakiroğulları'nın yaptıkları hizmetleri özet olarak şöyle sıralayabiliriz:

- a-Eski dönemlere ait ilmi eserleri derleme ve tercüme,
- b-Bunlara dayanarak teknik icat ve makineler geliştirme,
- c-Metotlu ve dakik olarak yapılan tabiat gözlemleridir.

Onların özellikle matematik ve mekanik alanlarında yoğunlaşmaları, Hint ve Yunan tabiat bilimcilerinin kitaplarıyla fazlaca ilgilenmeleri sebebiyledir. Onlar, farklı iki eski geleneği birleştirerek yeni yeni neticelere ulaşmışlardır.²⁸

b- Şakiroğulları'nın Eserleri:

Şakiroğulları'nın eserleri, genelde bir kardeşin imzasından öte bir birliktelik göstermektedir. Eserler ya iki ya da üç kardeşin ortak eserleridir. Bazen bir kişinin yazdığı eser de olmuştur. Üç kardeşin Arapça ve Latince olarak elimize kadar ulaşan eserleri, M. Curtze, H. Suter, E. Wiedemann ve F. Hauser tarafından değerlendirilerek yapılarak yayımlanmıştır.²⁹

²⁴ Demirci, **a.g.e.**, s.129.

²⁵ Demirci, **a.g.e.**, s.130.

²⁶ Demirci, **a.g.e.**, s.130.

²⁷ Karakoç, **a.g.e.**, s.145.

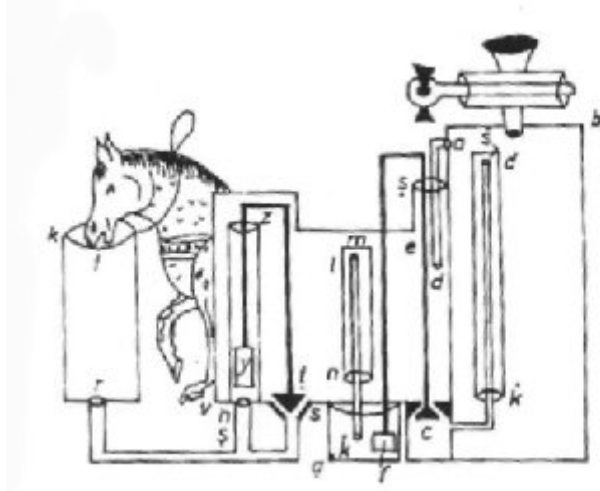
²⁸ Kumeyr, **a.g.e.**, s.145; Demirci, **a.g.e.**, s.130.

²⁹ Ruska, J., “Musa”, **İ.A.**, C.VIII, s.660

Şakiroğulları'nın bilinen telif eserleri şunlardır:

1-Kitabü'l-Hiyel: Mekanik ilmine ait bir eserdir. Bu eserin, Vatikan, Gotha ve Topkapı Müzesi III. Ahmed, nr. 3474 de kayıtlı olmak üzere üç tane el yazması mevcuttur. Eser, Donal R. Hill tarafından İngilizce'ye de çevrilmiştir.³⁰ Bu eserde sihirli kaplar, fiskiyeler, kandiller, bir dansimetre, bir köruk ve bir kaldırma düzeninden söz edilmektedir. Cisim, su ve havanın etkisiyle oluşturulan "harika düzenler" ya da "harika otomatlar" bilimine İslam Dünyası'nda "İlmü'l-Alatü'l-Ruhaniyet" (pnömatik aletler ilmi) ya da kısaca "İlmü'l-Hiyal" (harika düzenler ilmi) adı verilmektedir. Pnömatik aletler ilmi, boşluğun bulunmaması prensibine dayanan bir takım aletlerin nasıl imal edileceğini konu edinen bir ilimdir. Amaç, ölçülü kaplar, sifonlar ve diğer elemanlardan oluşan bu düzenleri oluştururken zihni eğitmektir.

Benü Musa kardeşlerin Kitabü'l-Hiyal adlı eserinde yer alan 100 düzen içinde 18 tane otomatik kontrol düzeni bulunur. İncelendiğinde bunların teknik yönden mükemmel, bugün hala kullanılabilir türden otomatik kontrol sistemleri olduğu görülür. Tüm sistemleri ele alıp incelemek mümkün olmadığından burada sadece kitapta yedinci düzen olarak "içindeki 2 litreye yakın suyu 20'ye yakın küçük baş hayvan içmek istediğinde seviyesi, azalmayıp aynı kalan, ancak bir boğa içtiğinde suyu tükenen bir yalak" başlığı altında verilen sistemi ele alalım:(Şekil.1):

Şekil.1. Benu Musa'nın "Kitabü'l-Hiyal" adlı Eserinde Seviye Kontrolüne İlişkin Bir Örnek.

Düzene su, huni biçimindeki b musluğundan doldurulur. Su, a-b haznesinin içindeki k-s sifonunun üst seviyesine ulaşınca s-c borusundan ve c valfindan e-v haznesine geçer, başlangıçta t valfi kapalı olduğundan, seviye

³⁰ Çeçen-Bir, "Beni Musa", C.V, s.451.

bu haznede a-d borusunun d ucu suyla tıkanıncaya, ya da a-b haznesine hava geçişi önleninceye kadar yükselir. Doldurma işlemi tamamlandıktan sonra hava sızdırmayan b musluğu kapatılır.

Düzeni devreye sokmak için hayvanların su içeceği k-t yalağına da bir miktar su dökülür Bu su r-ş borusundan geçerek h-z haznesinin içindeki y şamandırasını kaldırır. Böylece t valfi açılır ve k-t yalağı ile e-v haznesi arasındaki bağlantı kurulmuş olduğundan yalaktaki suyun seviyesi hazne seviyesine kadar yükselir. Öngörüldüğü gibi küçük baş hayvanlar yalaktan su içtikçe hazne ve yalaktaki su seviyesi d-a borusu üzerinden a-b haznesine geçen hava miktarı ile sürekli ayarlanır.

Eğer boğa, at gibi bir büyük baş hayvan su içmek için kafasını k-t yalağına sokarsa, hayvanın ağızıyla geriye püskürttüğü su, e-v haznesindeki suyun seviyesini yükseltir. e-v haznesindeki suyun seviyesi n-l sifonunda-l seviyesini aştığı an, haznedeki su n-l-m-k yolunu izleyerek süratle k-a haznesine akmaya başlar. Burada bulunan f şamandırası kalkar ve c valfini tıkar, böylece a-b haznesindeki suyla e-v haznesindeki su seviyesinin ayarlanması bir süre önlenmiş olur. k-t ve e-v haznelerindeki suyun tümü r-v-s seviyesine kadar boşalır ve ayrıca y şamandırası da inmiş olduğundan t-valfi kapanarak yalakla depo arasındaki ilişki de kesilmiş olur. k-a haznesine dökülen depo suyu bu haznenin dibindeki a deliğinden bir süre sonra tamamen dışarıya akar. Boşalma sonunda f şamandırası inince c valfi açılır ve e-v haznesindeki su tekrar ayarlanmaya başlar. Ancak k-t yalağını devreye sokmak için başlangıçta olduğu gibi buraya tekrar dışarıdan biraz su dökerek y şamandırasını kaldırmak ve t valfinin açılmasını sağlamak gerekir.

Düzen şamandıralı valf ve hava kontrol motiflerinin başarıyla uygulandığı ilginç bir örnektir. Kitapta verilen diğer otomatik kontrol düzenlerinde bugün tuvalet sifonlarında kullanılan şamandıralı valflerin ilk örneklerine rastlanır.³¹

2-Kitabü'l-Marifeti Mesahati'l-Eşkali'l-Basite ve'l-Kuriyye: Bu esere Kitab el-Misahat el-Eşkal el-Basita ve'l-Küriya da denilmektedir. Kürelerin ölçülmesi, açının üç eşit parçaya bölünmesi ve iki kemiyet arasındaki orantı konularını kapsar. Eser, Gerard da Cremona tarafından Latince'ye çevrilmiştir. Kitap, daire yüzeyinin, üç kenarlı esas tutularak üçgen yüzeyinin, koni ve eksik koni yüzeylerinin, kürenin yüzey ve hacminin ölçülmesi ve oran ile orantıdan, açının üçe bölünmesine dair on sekiz konuyu kapsamaktadır. Şakiroğulları, bu hünerler kitabında Müslümanlar arasında ilk defa IX. Yüzyılda mekanik üzerine yazılar yazmışlar, su ve kuyular, içme kapları ve soğuk ile sıcak sular için kaplardan bahsetmişlerdir.³²

3-Kitab fi'l-Karastun: Terazi ve ölçme teorileriyle ilgili bir eserdir.

³¹ <http://www.elk.itu.tr/kontrol/tarihce/tarihce.html>. 03.05.2004.

³² Karakoç, a.g.e., s.146.

4-Kitabu'l-Mahrurat: Koni kesitleri hakkında yazılmış bir eserdir. Bazı kaynaklara göre bu eser, Perge'li Apollonius'un Konika adlı eserinin Hilal el-Hımsi ve Sabit b. Kurra tarafından yapılan Arapça çevirisine dayanmaktadır.³³

- 5-Atom Risaleleri,
- 6-Alemin Ezeliliğine Dair Risale.³⁴
- 7-Hareketü'l-Felek el-Ula
- 8-Kitab el-Sülüs
- 9-Kitab el-Cüz
- 10-Kitab el-Şekl el-Hendes
- 11-Kitab el-Evveliyatü'l-Alem
- 12-Maiyyetü'l-Kelam
- 13- Kitab Leyse fi haric el-Kürre el-Sabite Kürre Tasia
- 14- Mesahat el-İkr ve Kimetü'l-Zevaya
- 15- el-Mesailtü Elleti'l-Kahaali³⁵

Şakiroğulları'nın tercüme ettikleri başka eserler de bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları ise şunlardır:

- 1-Fusul:** Tıbbın kanunlarını tanıtır.
- 2-Takdimetü'l-Marifi: Tıp ile ilgili
- 3-Katitiyyun (Katitriyon): Tıpla ilgili
- 4-Ahlat:** Tıpla ilgili

5-Kitabu'l-Mahrutat: Apollonius'un yazdığı konikler ile alakalı bir eserdir. Muhammed b. Musa b. Şakir tercüme etmiştir.³⁶

6-Hiletü'l-Bur' veya Hamletü'l-Bir': Calinos'un bu eseri, Muhammed b. Şakir tarafından tercüme edilmiştir.³⁷

Sonuç olarak Musa b. Şakiroğulları'nın İslam medeniyetine yaptıkları hizmet küçümsenemeyecek kadar büyüktür. Şakiroğulları ailesi, zamanın geleneğine uyarak İslam dünyasında ilmi ve felsefi hareketlerin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır. Eser tercüme etme ve ettirme hususunda çok fazla bir gelirleri olmamasına rağmen, neden böyle külfetli bir yol izlediklerinin net olarak bir açıklanması yoktur. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Bunun birinci sebebi olarak ilim aşkı gösterilebilir. Çünkü İslam'ın ilk emrinin "oku"³⁸ bu konuda Kur'an'ın, ilmi ve alimleri

³³ Çeçen-Bir, "Beni Musa", C.V, s.451.

³⁴ Fahri, İslam Felsefesi Tarihi, s.16.

³⁵ Karakoç, a.g.e., s.146.

³⁶ Demirci, a.g.e., s.104,107.

³⁷ Demirci, a.g.e., s.108.

³⁸ Alak 96/1.

övmesi,³⁹ hadislerin ilmi teşvik etmesi⁴⁰ kanaatimizce önemli bir etkidir. Her Müslüman gibi Şakiroğulları da mensup oldukları dinin emir ve teşvikleri gereği bu yola başvurmuşlardır.

Bir başka gerekçe ise, İslam coğrafyasının fetihlerle genişlemesi ile karşılaşılan yeni kültür ve medeniyetlerle yüz yüze gelinmesidir. Bu karşı karşıya geliş, ilk önceleri “İslam’ın kendi kendine yeterliği” düşüncesinden olsa gerek fazla rağbet görmemiştir.⁴¹ Fakat sonraları idari yönden karşılaşılan zorluklar ve eski medeniyet ile kültürler hakkında bilgi sahibi olmanın getirdiği prestij söz konusu olması ve felsefe ile İslam’ın amaçlarının uyuştuğuna hatta aynı olduğuna dair şekillenen kanaatin etkisi nedenleriyle durum tersine dönmüş, bu medeniyetlere ait ilimler öğrenilip tercüme edilmeye başlanmıştır.⁴² Şakiroğulları, halifenin yanında bulunmaları avantajıyla prestijlerini kaybetmeme endişesi sonucu olsa gerek ilmi ve felsefi etkinliklere ön ayak olmuş olabilirler. Onların bazı tanınmış alimlere karşı kin tutma ve komplo düzenlemelerini de, bu meyanda açıklamak mümkündür. Tüm bunlara karşın Şakiroğulları’nın Hint ve Yunan medeniyetlerine ait eserlerden elde ettikleri bilgiler ile İslam ilim ve felsefesine katkıları inkar edilemez. Zaman zaman kişisel ihtiraslardan dolayı bazı nahoş hadiseler olsa da, biz onların yaptıkları hizmetlerin büyüklüğünü belirtmek zorundayız.

KAYNAKÇA

KUR’AN-I KERİM

- ARSLAN, Ahmet, **İslam Felsefesi Üzerine**, Vadi Yayınları, Ankara-1999.
 BALCIZADE, Tahir Harimi, **Tarihi Medeniyette Kütüphaneler**, Balıkesir-1931.
 BAYRAKDAR, Mehmet, **İslam Felsefesine Giriş**, Ankara-1997.
 ÇEÇEN, Kazım- BİR, Atilla, “*Beni Musa*”, **D.İ.A.**, İstanbul-1992, V.
 DEMİRCİ, Mustafa, **Beytü’l-Hikme**, İnsan Yayınları, İstanbul-1996.
 el-EHVANİ, Ahmed Fuad, “*Kindi*”, (çev. Osman Bilen), **İslam Düşüncesi Tarihi**, (edt. M.M.Şerif), İstanbul-1990, II.
 DÖĞEN, Şaban, **İslam ve İlim**, Gençlik Yayınları, İstanbul-1992
 FAHRİ, Macit, **İslam Felsefesi Tarihi**, (çev. Kasım Turhan), İklim Yayınları, İstanbul-1992,
 GÖKER, Lütfi, **Türk-İslam Astronomi Bilginleri ve Gökyüzü Bilgileri**, M.E.B., İst.-1995.
 İZMİRLİ, İsmail Hakkı, **İslam Mütefekkirleri ile Garb Mütefekkirleri Arasında Mukayese**, (Notlar İlavesi ile Sadeleştiren: Süleyman Hayri Bolay), Ankara-1977.
 KARAKOÇ, Mahmut, **Müsbet İlimde Müslüman Alimler**, K.B.Y., Ankara-1991.
 KATIPOĞLU, Hasan-KUTLUER, İlhan, “*Huneyn b. İshak*”, **D.İ.A.**, İstanbul-1998, XVIII.
 KAYA, Mahmut, “*Kindi, Yakup b. İshak*”, **D.İ.A.**, Ankara-2002, XXVI.
 KAYA, Mahmut, “*Beytü’l-Hikme*”, **D.İ.A.**, İstanbul-1992, VI.
 KUMEYR, Yuhanna, **İslam Felsefesinin Kaynakları**, (çev. Fahrettin Olguner), İst.-1992.

³⁹ Al-i İmran 3/7; Nisa 4/162; İsrâ 17/107; Nahl 16/43; Ta-Ha 20/114; Kasas 28/80; Zümer 39/9; Mücadele 58/11, vs.

⁴⁰ Tirmizi, İlim 2 (2649-2650), İlim 19 (2688); İbnu Mace, Mukaddime 17, (227), Kütüb-ü Sitte, C.XI, s.493,494,496.

⁴¹ Arslan, Ahmet, **İslam Felsefesi Üzerine**, Ankara-1999, s.315-316.

⁴² Arslan, **a.g.e.**, s.318.

-
- RUSKA, J., “*Musa*”, İ.A., İstanbul-1979, VIII.
_____, “*Sabit b. Kurra*”, İ.A., İstanbul-1980, X,
ŞEMSEDDİN Sami, **Kamusu'l-A'lam**, (Tıpkıbasım), Kaşgar Neşriyat, Ankara-1996, VI
ŞULUL, Cevher, **Kindi Metafiziği**, İstanbul-2003.
ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, Ülken Yayınları, İst.-1997.